

СУЧАСНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В умовах глобальної турбулентності, яка охопила світ в останнє десятиліття, забезпечення довготривалої стійкості стає визначальним стратегічним завданням економічних політик субнаціонального, національного та міжнародного рівнів. Невизначеність охоплює нові сфери, які виходять далеко за межі суто економічних відносин. Яскравими підтвердженнями цьому є коронакриза 2020–2021 рр. та повномасштабна війна, розв'язана РФ в Україні. Яскраві економічні імплікації подій, які відбуваються у цих сферах, розширюють уявлення щодо комплементарності складових суспільного буття. **Нові виміри невизначеності залучають нових стейкхолдерів політик, спрямованих на економічну стійкість**

Необоротний характер глобальних змін, які становлять виклики для довгострокової стійкості, обумовлює втрату ефективності такої властивості стійкості як *резистентність* – спроможність зберігати незмінні властивості під негативним впливом. Натомість першочергового значення набуває *адаптивність* – як спроможність змінювати поведінку на основі нового досвіду та використовувати зміни середовища як нові можливості.

З методологічної точки зору Україна в умовах повномасштабної війни становить специфічний приклад економіки в умовах невизначеності, яка перебуває під екстремально високим впливом екзогенного (позаекономічного) чинника. Та, попри унікальність викликів, які постали перед Україною, побудова політики стійкості підпорядковуватиметься закономірностям, властивим сучасному етапу глобальної невизначеності.

Виклики для України – **частина глобального тренду нових викликів**, у яких дедалі відчутніше домінують виклики, не інституціалізовані досі належним чином в економічній сфері. Вони становлять ризики для економіки, проте не інтегровані в систему реакцій економічної системи на ризики, а отже – не ведуть автоматично до її адаптації, спроможні посилювати турбулентність через інституційну неусталеність реагування на них економічних суб'єктів.

Безпекові загрози, глобальні кліматичні зміни, глобальна нерівність, цифровий розрив, пандемії – ймовірно, ще не вичерпний перелік неінституціалізованих викликів для економіки, які практично так само неблаганні за впливом та незворотні, як і війна, хоча, можливо, мають не такий стрімкий вплив, а отже – дають більше часу для адаптації.

Досягнення Україною стійкості у війні невіддільне від досягнення її стійкості щодо глобальних викликів. **Завдання полягає в тому, щоб сформувати стійку економіку високих ризиків, спроможну зберігати функціональність як в умовах війни, так і у поствоєнний період, який напевне буде не менш турбулентним, ніж теперішній.**

Для цього важливо насамперед ідентифікувати **особливості сучасного середовища реалізації економічної політики, якими, на нашу думку, є наступні.**

Багатоваріантність засобів задіяння ключових ресурсів, включаючи людський. Це обумовлює втрату державою монополії на політику. Державна політика має вигравати в інституційній конкуренції з іншими формами впливу на поведінку власників та розпорядників ресурсів.

Продовження спонтанної глобалізації. Транскордонні потоки знань і технологій в умовах «глобалізації 4.0» [3] сильніші за політичні та економічні бар'єри – і невпинно зростають, посилюючи екстериторіальний компонент згаданих вище впливів.

Розмивання спеціалізацій. Диверсифікація як тренд практично всіх діяльностей розмиває значущість спеціалізації як конкурентної переваги економічного суб'єкта та національної економіки загалом. Відповідно руйнуються й підґрунтя для секторально орієнтованих політик. На нашу думку, новою детермінантою національної конкурентоспроможності стає інклюзивність економіки як її спроможність гнучко охопити якнайширший спектр ресурсів завдяки розширенню кола залучених стейкхолдерів.

Динамізм ідентичностей. Розмивання спеціалізацій та розширення спроможностей суб'єктів модифікують ключові умови їх відтворення. Відбувається *реідентифікація* головних акторів економічної системи, відповідним чином уточнюються їхні інституційно обумовлені ролі та зв'язки. Це висуває вимоги щодо гнучкості й багатовимірності політик для утримання балансу між об'єктною орієнтацією політики та самоідентифікацією суб'єктів [1]. У ситуації динамічної ідентичності остання також стає предметом інституційної конкуренції. Якщо обрана ідентичність не гарантує оптимального використання доступних суб'єкту ресурсів, може виникнути «тупик ідентичності». Це спонукатиме суб'єкта відновити пошук ідентичності, включаючи відмову від ідентичності з національною економічною системою (виведення ресурсів з країни) [2].

Важливість суб'єктності об'єкта політики. Односторонні політики «згори-вниз» втратили дієвість. Політика має бути інклюзивною та враховувати й максимально використовувати специфічні риси об'єкта та його *суб'єктність* – як здатність діяти та приймати відповідальні рішення.

Різка посилення впливу інституційної інерції. В умовах різких інституційних змін, які відбуваються, це є природним явищем. Водночас, потужна інституційна інерція гальмує перехід від резистентності до адаптивності та формує інституційну пастку «*business-as-usual*» – як спроможність певний час уникати адаптаційних змін через значний резерв стійкості інституційно застарілих моделей поведінки. Спроби ужорсточення регуляцій у відповідь на ризики для стійкості лише посилюють інерцію через зміцнення чинних інституційних моделей. Натомість має посилюватися спроможність змінити модель через децентралізоване прийняття рішень та впровадження відповідних практик стейкхолдерів.

Безпека як самостійна цінність. Розмаїття гібридних та відкритих безпекових загроз розширює коло чутливих до них суб'єктів. Відтак зростає мотивація до застосування безпекоорієнтованих політик, яка, зокрема, припускає послаблення мотивацій, продиктованих безпосередньою економічною раціональністю.

Зміна основ територіальної згуртованості. Під впливом описаних вище трендів розмивається функціональна основа територіальної згуртованості, яка за попередніх реалій базувалася на поєднанні людських та матеріальних ресурсів у виробничих процесах на певній території. Якщо обидві ці складові функціонують окремо, створюється загроза стійкості територіального розвитку. Між тим, регіональний та місцевий розвиток залишається важливим підґрунтям національної економічної стійкості та згуртованості. На нашу думку, новий вимір територіальної згуртованості треба шукати у *самоврядності* – спроможності спільно вирішувати питання, суттєві для якості життя в громаді.

Таким чином, **зазначені особливості сучасного середовища реалізації економічної політики обумовлюють ефективність децентралізованої моделі стійкості**, в якій суб'єкти – підприємництво, громади, громадянське суспільство, пересічні громадяни – будують власні стратегії стійкості завдяки адаптаційним змінам власних цінностей та установок.

Між тим, у цій децентралізованій моделі стійкості потрібно вирішувати завдання державної політики, які вимагають узгоджених дій та централізованих рішень. Тому для **закріплення стійкості у загальнонаціональному масштабі важливе формування**

інститутів, які забезпечать простори адаптивної консолідації індивідуальних стратегій стійкості в рамках загального завдання стійкості національної економіки.

Це дозволяє визначити низку **фундаментальних засад ефективної економічної політики в умовах глобальної невизначеності.**

Капіталізація досягнутих чинників стійкості у неекономічних сферах (зокрема, сфері безпеки), яка має опосередковувати вплив цих чинників на дію ринкових інструментів. Перспективними напрямками є: інклюзія (поширення ефекту від досягнутої стійкості на ширше коло стейкхолдерів, долучення бенефіціарів до процесу досягнення стійкості); навчання (навичкам використання можливостей, які нестиме адаптація); програмування (визначення ієрархії цілей та послідовності завдань, що консолідує дії стейкхолдерів у рамках економічних політик).

Синтетичні та комплементарні політики. Перші передбачають узгоджене поєднання заходів різних політик з метою досягнення єдиної цілі, другі – взаємну підтримку політиками у різних сферах відповідних цілей цих політик. Специфічним феноменом сучасності є *«політики-субститути»* – спрямовані на досягнення цілей, невластивих політиці у даній сфері (наприклад, досягнення антиінфляційних цілей через структурні зміни економіки).

Екосистемний підхід до прогнозування впливів політик. За такого підходу, замість вузького секторального аналізу має розглядатися широкий комплекс впливів на стейкхолдерів, в якому державний вплив – лише один із чинників формування їх поведінки.

Побудова гармонійної інституційної структури, яка перебуває у стані рівноваги [4], згідно з пріоритетами, визначеними на основі аналізу інституційної архітектури економічної системи та її еволюції.

Децентралізованість політик на засадах розподіленої відповідальності між стейкхолдерами.

Персоналізація політик з метою врахування суб'єктності їх об'єктів та їх динамічної складної ідентичності.

Врахування та цілеспрямоване використання технологічного чинника ефективності політик, зокрема – через сприяння зміцненню інклюзії та комплементарності стейкхолдерів.

Список використаних джерел:

1. Аналіз основних тенденцій у сфері колективних ідентичностей українського суспільства: виклики національній безпеці: аналіт. доп. / [Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю., Степико М., Валевський О. та ін.]; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2024. 68 с.

2. Жаліло Я. Інституційне забезпечення економічного відновлення в Україні. Гальчинські читання: зб. матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 2 листоп. 2023 р.) / упоряд. А. Л. Дешко; за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2023. 152 с. (С. 112-114).

3. Kumar, S., Verma, A. K., Mirza, A. (2024). Industry 4.0 and International Relations Leading to Globalisation 4.0. In: Digital Transformation, Artificial Intelligence and Society. Frontiers of Artificial Intelligence, Ethics and Multidisciplinary Applications. Springer, Singapore.

4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000.